

## HAYVANLARDAN İNSANLARA GEÇEN BAZI PARAZİTER HASTALIKLAR VE BUNLARIN ÖNEMİ

Doç. Dr. Rifat CANTORAY\*

Tarih boyunca çeşitli hayvanlar evcilleştirildikten ve değişik yönlerden insanlığın yararına kullanılmaya başlandıktan sonra, insanlarla hayvanların ilişkileri daha çok artmış ve sonuç olarak bu gibi ehilleştirilmiş hayvanların bir çoğunda var olan çeşitli bakteriyel ve paraziter hastalıkların insanlara geçmesine, onlarda yerleşmesine ve hastalık yapmasına yol açmıştır.

Bu tür paraziter hastalıklar dünyada ve yurdumuzda geniş insan ve hayvan toplulukların sağlığında önemli bir yer alırlar. İnsan ve hayvan sağlığını yıpratıcı, direncini kıran, çalışma verimini azaltan ve ölüme neden olan parazitler organizmada değişik doku ve organlara yerleşirler. Bundan dolayı da çok değişik patojen etkiler sonucu birbirinden farklı hastalık belirtileri ortaya çıkarırlar.

Günümüzde paraziter hastalıklara geri kalmış ülke hastalıkları ve sorunu gözü ile bakıldığı bilinen bir gerçektir. Gelişmiş ülkeler bilinçli ve sistemli bir şekilde yaptıkları mücadelelerle bu hastalıkların büyük bir kısmını tamamen ortadan kaldırmışlar, bir kısmını da kontrol altına almayı başarmışlardır.

Yurdumuz için halen ciddiyet ve önemini koruyan ve giderek daha büyük toplum sağlığı sorunu olma eğilimini gösteren paraziter hastalıklar, sağlığımız için olduğu kadar ekonomimizin de can damarlarından biri olan hayvancılığımıza da büyük darbeler vurmakta ve bu tür paraziter hastalıklar yüzünden her sene milyonlarca lira kayıplara uğranılmaktadır.

Dünya üzerinde parazitli insan ve hayvanların en fazla bulunduğu ülkelerden biriside yurdumuzdur. Türkiye'de dört insandan üçünün ve hemen hemen tüm hayvanların parazitli olduğu, üstelik her hayvanda iç ve dış parazitlerin en azından bir kaçına raslandığı bilimsel araştırmalarla ortaya konmuştur.

(\*) Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi Öğretim Üyesi

Yurdumuzun iklim ve tarımsal şartları içinde halkımızın kültürel ve mediko-sosyal durumu, sağlık kurallarının toplumda etkili bir şekilde uygulanmaması sonucu evcil ve yabani hayvanların çeşitli zooparazitlerinin insana da kolayca bulaşabilmesini sağlamaktadır. Bugün insanın zooparazitleri halâ çok yaygın, çok sık ve insan sağlığına çok zarar vericidir. Aşağıda örnekleriyle göreceğimiz bu hastalık etkenleri insan vücuduna değişik yollardan girerek bir takım invazyonlara sebep olmaktadır. Bu yollar çok çeşitlidir ve birçok parazitlerin değişik biyolojik özellikleriyle sıkı sıkıya ilgilidir. Parazitler ve bunların değişik gelişme şekilleri doğada son derece yaygındırlar. Cinsel yönden çok verimli olan bu yaratıkların bazıları çoğalmak nesillerini devam ettirmek için milyonlarca yumurta ve larva meydana getirmektedirler. Bunların yumurtaları, larvaları ve kistleri konakçılarının dışkı, tükürük, balgam ve idrarlarıyla vücudu terketmekte ve bol halde çevreye yayılmaktadır. Hayvanlardan insanlara geçip hastalık yapan bu organizmalar vücuda ya pasif olarak besin veya su ile, veya temiz zannedilerek alınan bulaşık birçok gıda maddeleriyle veyahutta ara konakçı ödevini gören bazı çok küçük canlıların rastlansal olarak ve şahsın haberi olmadan alınıp yutulmalarıyla girerler. Diğer bir gurup parazitlerin larvaları ise organizmaya aktif hareketleriyle dahil olurlar. Bunlar vücuda girdikten sonra yaptıkları göçler sonucu travmatik, mekanik, toksik ve allerjik bir takım etkilere ve nihayet olgun hale geldiklerinde de soyucu, sömürücü etkilere sebebiyet vermektedirler. Bu parazitlerin genç veya erişkin şekillerinin geniş biyolojik uyuşmaları sonucu bunlar genç veya erişkin dönemlerinde insanda normal olarak parazitlik yapabilmektedirler. İnsan bu parazitlere tabii arakonak veya son konak ödevini görebilmektedir.

Bu tür parazitler ve bunların meydana getirdikleri hastalıklar çok sinsi seyrettiklerinden, genellikle kütle halinde ölümler yerine bu etkenlerle bulaşık insan ve hayvanlarda, özellikle gençlerde, çocuklarda büyümede gerilik, kilo alamamak gibi hususlar dikkati çekmektedir. Bunlara ek olarak hasta sahiplerinin ilaç için harcadığı paralar, ayrıca enfekte canlıların aldıkları besinden yararlanamama sonucu yapılan yiyecek israfları durumu dahada kötüleştirmektedir. İlaç sanayii yurdumuzda henüz tam anlamıyla kurulup gelişmediğinden bunları ithal etmek için harcanan paralar zaten mevcut olan döviz sıkıntısı açığını daha da kabartmaktadır.

Hayvan ve insanların kendilerine has ve hatta belirli hayvan türlerinin muayyen bazı parazitleri taşıdıkları bilinmektedir. Konumuz hayvanlarda varolan ve fakat insanlara da geçip onlarda hastalık meydana getiren parazit topluluklarıdır. Bunları daha iyi anlayabilmek için bu tür parazitleri üç gurupta örnekleriyle incelemek mümkündür.

Birinci gurubu tek hücreli yani protozoalardan meydana gelen hastalıklar oluşturmaktadır.

Hayvanlarda yaşayıpta önemli ve öldürücü hastalık husule getiren protozların bazıları insanlarda da geçip hastalık yapmaktadır.

Bunlardan bazı amip türleri maymunlarda, köpeklerde hatta farelerde yaşamakta ve bu hayvanlar bu hastalığın insanlara geçişinde önemli ödevler yapmaktadırlar.

Yine maymun ve domuzların kalın barsaklarında yaşayan *Balantidium coli* sıcak ülkelerde insanlar için tehlikeli bir hastalık etkeni olmaktadır.

Halkın kara hastalık adını verdiği Kala-azar daha çok 1-6 yaş arası çocuklarda ve köpeklerde saptanmaktadır. Bu hastalık köpek ve çocuklara tatarcık adı verilen çok küçük sineklerle taşınmaktadır.

Bir başka hastalık olan ve çocuk düşürmelerine ve ölümlere neden olan Toksoplazmosis ülkemizde insan ve hayvanlarda yaygın bir şekilde bulunmakta ve bugün yurdumuz için bir problem olabilme eğilimini taşımaktadır.

Hayvanlarda yaşayıp insanlarda da bulunabilen ve hastalık yapan ikinci parazit gurubunu helmintler teşkil eder. Bu toplulukta yer alan ve sayıları yüzleri bulan trematod, cestod ve nematod'lar halkımızın ve hayvanlarımızın ızdırap kaynağıdır. Sırasıyla yaprak, şerit ve solucan şeklinde görünümüleri olan bu parazitlerden yeryüzünde milyonlarca insanı enfekte etmiş bulunan *Schistosoma japonicum* köpek, kedi, kemirici hayvanlar, sığır ve manda da yaşamakta ve bu hayvanlar adı geçen parazitlerin yayılışında önemli rol oynamaktadır.

Yine evcil birçok hayvanlarda yaşayan diğer *Schistosoma* türleri ise birkaç olayda insanlarda da görülmüştür. Ülkemizde Mardin yöresinde insanlarda saptanmıştır.

Çiğ veya az pişmiş tatlı su balıklarının yenmesi ile insan ve diğer balık yiyen memeliler tarafından alınan *Clonorchis sinensis*, *Opistorchis felineus* köpek ve kedilerde de yaşamaktadır.

Yine bir başka trematod türü olan *Heterophyes heterophyes* insanlardan başka kedi, köpek, tilki ve domuzlarda da bulunmaktadır. Koyun, keçi ve sığırların karaciğer ve safra yollarında yaşayan ve köylünün keleş hastalığı adını verdiği *Fasciola hepatica* Küba, Meksika, Güney Amerika ve bu arada bazı Akdeniz ülkelerinde ve yurdumuzda da görülmektedir.

Asya kıtasına mahsus olan ve toplum olarak 10 milyon insanı enfekte etmiş bulunan *Fasciolopsis buski*, özellikle uzak doğuda insan ve domuzların ortak parazitlerindedir.

Cestodlara gelince, ehli hayvanların birçoğu, insanlarda yaşayan bu şerit şeklindeki parazitlerin yayılışında arakonakçı veya rezervoar ödevini görmektedir. Fare ve sıçanlar, hem *Hymenolepis nana*, hemde *Hymenolepis diminuta*'yı hiçbir belirti ve araz göstermeden taşımakta; bünyelerindeki bu parazitleri etrafa yaymakta ve bunların gelişmelerini kolayca kolayca devam ettirmektedirler. Öte yandan köpek ve kediler *Dipylidium caninum*'un gerek insanlarda ve gerekse diğer et yiyen hayvanlarda ki dağılışında aynı ödevi yapmaktadırlar. İnsanlarda yaşayan ve milyonlarca insanı enfekte etmiş bulunan *Diphyllobothrium latum* ise yine kedilerde, köpeklerde ve diğer et yiyen vahşi hayvanlarda da yaşamaktadır.

Bununla beraber evcil hayvanların arakonakçı ve rezervoar olarak insana bulaştırdıkları ve yaydıkları cestodların başında *Taenia saginata*, *Taenia solium* ve *Echinococcus g. granulosus* gelmektedir. Bunlardan örnek olarak *Taenia saginata*'yı incelersek görürüz ki yurdumuzda çok rastlanan ve kendiliğinden parça parça düştüğü için halkın abdest bozan şeridi adı verdiği bu parazitin kesin konakçısı insandır. Sığırlarda bu parazitlerin larvası olan sistiserklerini taşımakta ve bu hayvanlar bu hastalığın iletilmesinde arakonakçı ödevini görmektedirler. Enfekte insanın dışkısıyla doğaya atılan şerit halkalarının içerisi parazite ait çok sayıda yumurtalarla doludur. Bu yumurtaları otlarla birlikte yiyen sığırlarda kaslar arasında çok küçük kesecikler meydana gelir. Veteriner Hekimler bu gibi hastalıklı etlerin insana yedirilmesine izin vermezler. Fakat Veteriner muayenesinden geçmemiş yani kaçak, gizli kesilmiş olan parazitli sığır etleri insanlar tarafından çiğ veya az pişmiş olarak yendiği takdirde barsaklarda 8-10 metre uzunluğunda Tenyalar oluşur.

Bir başka örnek, yine yurdumuzda çok büyük sağlık ve ekonomik önemi olan ve canlılar arasındaki geniş yayılışıyla yüksek bir enfeksiyon sıklığı gösteren ve halkın köpek hastalığı adını verdiği ekinokok larvalarından ileri gelen kist hidatidler, kasaplık hayvanların ve insanların bilhassa akciğer ve karaciğerlerinde bazen bir portakal büyüklüğüne ulaşan bir takım su keseleri oluşturur. İşte bu keselerin içerisi, köpeklerin ince barsaklarında yaşayan bir şerit türünün genç şekilleriyle doludur. Bu tür keseler köpeklere yedirildiği takdirde onların barsaklarında 3-4 mm. boyunda çok küçük şeritler meydana gelir. Bunların miktarı sayılamayacak kadar çoktur. Enfekte köpeklerin dışkısıyla bu parazitin yumurtaları doğaya atılır. Şayet bu yumurtalar insan ve hayvanlar tara-

findan su ve gıdalarla alınır, bunların iç organlarında sözü geçen su keseleri oluşur. İnsan söz konusu olduğunda bu hastalığın tek çaresi ameliyat olmaktır. Bu nedenle bütün sebze ve meyvaları bol su ile yıkamak ve kullanmak gerekir.

Dünyada 2 milyara yakın insan değişik ve çeşitli Nematod hastalıklarına yakalanmış durumdadır. İplik, kıl ve solucan şeklindeki parazitlerin yer aldığı bu sınıftaki etkenlerin diğerlerinden daha fazla bir insan kitlesini enfekte etmesinin nedeni, bunların biyolojilerinde görülen özelliklerdir. Değişik yollarla ve değişik şartlar altında insan vücuduna giren bu parazit grubunda, gerek insan ve gerekse hayvanlarda önemli hastalıklar yapan türler bulunmaktadır. Bu hastalıkların başında *Trichinella spiralis*'ten meydana gelen ve asırlar boyu milyarlarca insanı acılar içinde kıvrandırarak öldüren *Trichinose*'u dikkate almamız gerekmektedir. Yine kancalı kurt veya çengelli solucan hastalığı çok eski yılların sorunu olmasına karşın, bugün ülkemizin bütün bölgelerini tehdit eden bir problem haline gelmiş, yetersiz ve hatta ilgisiz bir savaş, bu hastalıkların yurttaşlarımızda daha da artmasına yol açmıştır.

Bunlardan başka koyunlarda yaşayan *Haemonchus contortus*, domuzların akciğerlerinde bulunan *Metastrongylus elongatus* zaman zaman insanlarda da görülmektedir.

*Toxocara* cinsine bağlı ve özellikle köpeklerde yaşayan *Toxocara canis*'in enfektif yumurtalarının insanlar ve daha fazla çocuklar tarafından rastlansal olarak alınması sonucu, bu yumurtalardan çıkan larvalar somatik bir göçe geçmekte ve bilhassa böbrek, beyin, göz ve medulla spinalis gibi önemli organlara geldikleri zaman ciddi patolojik bozukluklara sebebiyet vermektedir.

Nihayet üçüncü grupta yer alan eklem ayaklı parazitlerin yani artropodların da bir çoğunun hem insan, hemde hayvanlarda ortak yaşadıkları görülür. Bu toplulukta yer alan parazitlerin ancak küçük bir kısmı dokularda bulunmakta, çoğu ise ektoparazit olarak yaşamaktadırlar. Kan emerek yaşamlarını sürdüren bu canlıların en korkunç yanları zoonoz karakterinde olan çok önemli bazı viral, bakteriyel, protozoon veya helmint enfeksiyonlarını taşımaları ve nakletmeleridir. Bu etkenler ayrıca kan emerken çıkardıkları toksinlerle felçler meydana getirirler.

Bunlara örnek olarak çeşitli uyuz etkenleri, keneler, kan emen sinekler, bit, pire ve tahtakuruları verilebilir.

Köpeklerde yaşayan bir *Demodex* türü, insanlarda dermatitis yani bir çeşit deri yangısı oluşturur. Kanatlılarda görülen *Dermanyssus* türleri insanların ellerinde yaygın bir takım kabuklanmalara sebep olur.

Özellikle kümeslere ve güvercinliklere yakın yerlerde yaşayan halkta bu parazitlerden dolayı benzeri şikayetler sık sık işitilir.

Artropodlardan bir kısmı ise deri içine girerek orada hastalık yapmaktadırlar. Bunların en önemlilerinden biri olan *Sarcoptes scabiei*'nin at, sığır ve koyunlar da bulunan varyeteleri insanlarda da bir çeşit dermatitis meydana getirmektedir.

Artropodların taşıdığı hastalıklar yüzünden her sene binlerce insan ölmektedir. Tahminen 10 bin kadar böcek ve diğer akar türleri direk ve endirek olarak insanlara hastalık etkenlerini taşırlar.

Bunların çeşitli yönleriyle ulusal ekonomimize ne kadar büyük maddi zararlar verdiğinin bilinmesine rağmen, insanlara geçirmekte oldukları hastalıklar konusu yeteri kadar ele alınmamış, gerekli bilimsel mücadeleye de yapılmadığı için halkımız bu tür parazitlerle geçebilen bütün bu hastalıklar konusunda yalnız, bilgisiz ve tedbirsiz bırakılmıştır.

Genelde ve ülkemizde, şimdiye kadar kısaca bazı örneklerini verdiğimiz ve daha pek çok örneğin verilebileceği bu parazitlere ve yaptıkları hastalıklara ve milli gelirimize indirdikleri muazzam darbeye karşı büyük bir ilgisizlik göze çarpmakta hemen hemen hiçbir kuruluşta bunlara karşı yeterli önlemler alınmamaktadır. Parazitlerin devamlı olarak hayvansal ürünlerin kalite, verim ve evsaf bozukluğunu meydana getirmesi yanında birde insan sağlığına olan bu zararlı etkilerinden dolayı parazitler hastalıkların önemli bir kat daha artmaktadır.

Yurdumuz bu önemli soruna karşı yıllardan beri örgütlenmemiş, bunlarla savaş tedbirlerinde geçikmiş, gerekli tedavi olanaklarını sağlayamamış, halk sağlığının bu çok önemli konusunun ihmal edilmesiyle sonuç maalesef bu günkü düzeye gelmiştir.

Vücutlarında parazit taşıyan ülkemiz insanları yaşantılarında belki önemli şikayetlerde bulunmuyorlardır, fakat bu parazitlerin ileride kendileri için ne denli bir tehlike olabileceğini bilmeleri gerekir. Besinleri kontrolsüz, beslenmesi uygunsuz, temizliği ve sağlık koşulları yetersiz bir topluma parazitler hastalıkların her an bir problem olabileceğini bildirmek zorundayız.

Yurdumuzda son derece yaygın bir şekilde hüküm süren insan, evcil ve yabani hayvanların parazitler hastalıklarına karşı savaşı bilinçli ve belirli bir program ve plan sistemi içinde yürütebilmek için ülkemizin parazitolojik coğrafya problemlerinin iyi bilinmesi ve çözümlenmesi gereklidir. Ancak o zaman çocuklarımızın gülbüz yetişmeleriyle bedenlen ve ruhen sağlıklı bir millet olur, halkımızda yeteri kadar yüksek kaliteli

hayvansal proteini besin olarak sağlamış olabiliriz. Çünkü Türkiyemizde parazitler hastalıklar halkımızın ve evcil hayvanlarımızın sağlığını sinsi bir şekilde kemirmekte hayvanlarımızın verimini kalitatif ve kantitatif olarak düşürmektedir.

Böylece parazitlerin yayılışına ilişkin verilen genel bilgilerin ışığı altında yurdumuzda görülen bu hastalık etkenlerinin insan ve evcil hayvanlarımızda oluşturdukları büyük yıkıcı zararları yansıtmakla bir gerçeği ortaya koymuş bulunuyoruz. Bu hastalıklarla savaşta, insan sağlığı kadar hayvanlarında sağlığı düşünülmalıdır. Bilinmektedir ki insanlarda görülen pek çok parazitler hastalığının kaynağı hayvanlardır. Hayvanlardan insanlara, insandan hayvana bulaşabilen bu çeşit hastalıkların, başarı ile yapılacak eradikasyonu için bu etkenlerin, morfoloji, biyoloji ve bilhassa sağıtımları üzerinde durularak yapılacak eğitim ve öğretime layık olduğu önemi vermemiz ve konunun üzerine ciddiyetle eğilmemiz tartışma kabul etmez bir görev olmalıdır.

Yurdumuzda geniş halk kitlelerinin ve hayvanlarımızın önemli bir sağlık sorunu olan yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz parazitler hastalıklarla daha başarılı savaş için halkın ve bilim adamlarının da birbirlerine yardımcı olmaları ve sıkı bir işbirliği içinde çalışmalarını gerekmektedir. Aksi takdirde ülkemiz 20. asrın sonlarında bile «Parazitlerin Cenneti» olmaya devam edecektir.

#### *Literatür*

- 1 - Güralp, N. (1970): Genel Parazitoloji (Ders kitabı) Ankara Üniv. Vet. Fak. Yay: 263, Ankara, s.140.
- 2 - Güralp, N. (1974): Helmintholoji (Ders kitabı) Ankara Üniv. Vet. Fak. Yay: 307, Ankara, s. 520.
- 3 - Merdivenci, A. (1976): Türkiye'de Veteriner Parazitoloji Tarihi. Hilal Matb. Koll. Şti. İstanbul, s. 267.
- 4 - Yaşarol, Ş. (1978): Medikal Parazitoloji (Ders kitabı) Ege Üniv. Tıp Fak. Yay: 93. İzmir. s. 444.

